

नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापना तथा सञ्चालन प्राविधिक निर्देशिका २०७९

संयुक्त राष्ट्र संघीय खाद्य
तथा कृषि संगठन
हरिहरभवन, ललितपुर

कर्णाली प्रदेश सरकार
भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत

योगदानकर्ताहरू :

धन बहादुर कठायत, अधिकृत आठौं, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुर्खेत
रमेश खड्का, अधिकृत छैटौं, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुर्खेत
राज्यलक्ष्मी खत्री, सहायक पाँचौं, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुर्खेत
केशव रोकाया, अर्गानिक मिशन सल्लाहकार, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुर्खेत
अर्जुन सिंह थापा, कार्यक्रम अधिकृत, संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाद्य तथा कृषि संगठन, नेपाल
भोला कुमार श्रेष्ठ, प्रमुख परामर्शदाता, संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाद्य तथा कृषि संगठन, नेपाल
मधुसूदन पौडेल, तालिम विशेषज्ञ, संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाद्य तथा कृषि संगठन, नेपाल
शेषमणि भट्टराई, अभिलेखीकरण तथा प्रसार विशेषज्ञ, संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाद्य तथा कृषि संगठन, नेपाल

प्रकाशन मिति : जेठ २०७९

प्रकाशक :

संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाद्य तथा कृषि संगठन, नेपाल अन्तर्गत सञ्चालित प्राङ्गारिक कृषि प्रवर्धनका लागि सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि परियोजना (टिसिपि/नेप/३८०४)

संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाद्य तथा कृषि संगठन

पुल्चोक, ललितपुर, नेपाल

पोष्ट बक्स नं २५, काठमाडौं

फोन नं. : ००९७७-९-५५२३२३९

इमेल : FAO-NP@fao.org

वेब : www.fao.org/world/Nepal

सर्वाधिकार सुरक्षित : यो प्रकाशनको कुनै भाग शैक्षिक वा गैर नाफामुखी उद्देश्यका लागि पूर्व लिखित स्वीकृति-बेगर नै प्रयोग गर्न सकिने छ । नाफामूलक उद्देश्यका लागि यस प्रकाशनको पुनः प्रकाशन वा यसमा रहेका सूचना जानकारीको लागि उपयोग गर्न लिखित पूर्वस्वीकृति लिनुपर्ने छ ।

नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापना तथा सञ्चालन प्राविधिक निर्देशिका, २०७९

१. पृष्ठभूमि :

स्थानीय प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण, संवर्धन तथा सन्तुलित उपयोग, रैथाने तथा स्थानीय जातका बालीहरूको संवर्धन गर्दै दीगो कृषि उत्पादन पद्धतिको विकास कार्यमा प्राङ्गारिक कृषिप्रणालीले कृषि क्षेत्रको साथै यस प्रदेशको समग्र आर्थिक विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सकिने कर्णाली प्रदेश सरकारको सोच अनुसार प्राङ्गारिक कृषि-सम्बन्धी कार्यक्रम प्रदेशमा सञ्चालन भइरहेका छन् ।

कर्णाली प्रदेशको भौगोलिक तथा जलवायुमा भएको विविधता, परम्परागत ज्ञान, तथा सीपको अभ्यास, प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता र रासायनिक मल तथा विषादीको प्रयोग अन्य प्रदेशहरूको तुलनामा अति नै न्यून रहेको अवस्थाले प्राङ्गारिक कृषिप्रणाली प्रवर्धनका लागि ठूलो अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ ।

कर्णाली प्रदेशमा प्राङ्गारिक तथा स्वस्थ कृषि उपज, रैथाने तथा स्थानीय बाली, पशुपन्छीको उपलब्धताका साथै उपभोक्ताहरूको स्वास्थ्य र वातावरणप्रतिको बढ्दो सचेतनाले गर्दा प्राङ्गारिक उत्पादनको आन्तरिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारको माग बढ्दै गइरहेको अवस्था छ । अर्कोतर्फ कर्णाली प्रदेशमा खेतीयोग्य भूमिको उल्लेख्य भाग बाँझो रहन गएको अवस्था छ । तसर्थ, यी अवस्थाहरूले युवा कृषकहरूलाई प्राङ्गारिक खेतीतर्फ आकर्षण वृद्धि गर्ने अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ ।

परम्परागत खेती पद्धतिमा स्थानविशेष प्राङ्गारिक कृषिप्रविधिको अनुसरण तथा विस्तारको लागि कृषकहरूलाई प्रविधिको अवलम्बन एवम् सहजीकरण गर्न, यस क्षेत्रमा सम्बद्ध साझेदारसँगको सिकाइ र प्राङ्गारिक उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न वाञ्छनीय भएकोले प्राङ्गारिक कृषि सम्बन्धी नमुना फार्महरू स्थापना तथा सञ्चालन गर्नका लागि नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापना तथा सञ्चालन प्राविधिक निर्देशिका २०७९ तयार गरेको छ ।

२. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

(१) यो निर्देशिकाको नाम “नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापना तथा सञ्चालन प्राविधिक निर्देशिका, २०७९” रहेको छ ।

(२) यो निर्देशिका कर्णालीमा प्राङ्गारिक कृषि प्रवर्धनका लागि सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि परियोजनाको परियोजना निर्देशन समिति (Project Steering Committee) बाट स्वीकृत भएको मितिबाट प्रारम्भ हुने छ ।

३. परिभाषा :

(क) **प्राङ्गारिक कृषि** : भन्नाले अप्राकृतिक रसायनबाट बनेका मल र विषादीहरू प्रयोग नगरी गरिने खेती प्रणालीमा मात्र सिमित नभै खेतीप्रक्रियामा प्रयोग वा अवलम्बन गरिने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूमा सामाजिक र न्यायसङ्गत व्यवहार गर्दै पर्यावरणमा उपस्थित सम्पूर्ण जीवात्माहरूका बीचमा आपसी सम्बन्ध स्थापित गर्ने र तिनका प्राकृतिक रूपमा चलखेल गर्न र बाँच्न पाउने अवस्था श्रृजना गरी उत्पादनलाई दीगो रूपमा स्थापित गर्ने कृषि पद्धति हो ।

(ख) **प्राङ्गारिक खेती** : भन्नाले प्राङ्गारिक कृषिपद्धति अपनाई खेती गरिएको तरकारी, फलफूल, मसलाबाली, दलहन, तेलहन-लगायतका औद्योगिक बालीहरूलाई जनाउँछ । सो शब्दले प्राङ्गारिक पद्धति-अनुरूप पालन गरिएका पशुपन्छीलाई समेत जनाउँछ ।

(ग) **नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म** : भन्नाले कृषकहरूले प्राङ्गारिक कृषिको व्यवहारिक ज्ञान तथा सीप विकास गर्दै उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि प्रदर्शन, सिकाइ तथा स्रोतकेन्द्र निर्माण गरेको फार्मलाई जनाउँछ ।

(घ) **प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन** : भन्नाले नेपाल सरकार, कृषि विकास मन्त्रालयद्वारा जारी गरिएको प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधनप्रणालीको राष्ट्रिय प्राविधिक मापदण्ड-सम्बन्धी निर्देशिका, २०६४ बमोजिम उत्पादित कृषि उत्पादन सम्झनुपर्छ । सो शब्दले उत्पादक र उपभोक्ता लगायतका सरोकारवालाहरूको सहभागीतामा स्थानीय परिवेश-अनुसार तयार गरिएको मापदण्ड बमोजिम उत्पादित तरकारी, खाद्यान्न तथा फलफूल उत्पादनसमेतलाई जनाउँछ ।

(ङ) **परम्परागत कृषि उत्पादन** : भन्नाले रसायनिक पदार्थ अनुपस्थित क्षेत्रबाट उत्पादन भएको रैथाने तथा स्थानीय जातका बालीहरूको उत्पादनलाई सम्झनुपर्दछ ।

(च) **प्राङ्गारिक उत्पादन क्षेत्र**: भन्नाले प्राङ्गारिक कृषिको सिद्धान्त अनुसार खेतीप्रणाली अपनाइएको उत्पादनक्षेत्र सम्झनुपर्छ ।

४. **निर्देशिकाको उद्देश्य** : (१) रैथाने तथा स्थानीय जातका बाली, पशुपन्छीहरूको साथै स्थानीय उपयुक्त प्रविधिहरूको अभ्यास, सङ्कलन, संरक्षण, प्रदर्शन र संवर्धन गर्दै प्राङ्गारिक खेतीको प्रदर्शन तथा सिकाइकेन्द्रको स्थापना गर्ने ।

(२) उपयुक्त नयाँ प्रविधिहरूको अभ्यास, प्रदर्शन र प्रवर्धन गर्ने ।

(३) समुदाय स्तरमा प्राङ्गारिक कृषि/खेतीको प्रशिक्षण तथा सिकाइकेन्द्रको विकास गर्ने ।

(४) प्राङ्गारिक खेतीको नवीनतम प्रविधि तथा व्यवस्थापन विकास गर्ने ।

५. **कार्यनीति**: (१) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म प्रवर्धन व्यवस्थित र उपलब्धिमूलक रूपमा सञ्चालन गर्न देहाय-बमोजिमका कार्यनीतिहरू अवलम्बन गरिने छन् :

- (क) कर्णाली प्रदेशको भौगोलिक स्थिति, सामाजिक तथा प्राकृतिक स्रोतसाधनको विविधता, स्थानीय खेती प्रणाली, परम्परागत ज्ञान, सीप तथा अभ्यासहरूलाई आधार बनाएर वैज्ञानिक उपयुक्त प्रविधि, फार्म व्यवस्थापनका आयाम र नवीन प्रक्रियाहरू जोडेर नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्महरूको विकास गरी प्राङ्गारिक उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरिने छ।
- (ख) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्महरूमा रैथाने तथा स्थानीय जातिका बाली, पशुपन्छीहरूको प्रदर्शन र संवर्धन गर्दै खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल तथा पशुपन्छीजन्य उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरिने छ।
- (ग) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्महरूको उपलब्धि र सिकाइको विस्तारबाट प्राङ्गारिक उत्पादन क्षेत्र निर्माण गरिने छ।
- (घ) प्राङ्गारिक उत्पादनमा संलग्न कृषकहरू, कृषकसमूह/सहकारीहरू, उत्पादन सामग्री आपूर्तिकर्ताहरू, प्राङ्गारिक उत्पादन विक्री-वितरण गर्ने व्यक्ति वा कम्पनीहरू र स्थानीय निकाय/सरकार-बीचको सहकार्य प्रवर्धन गरिने छ।
- (ङ) प्राङ्गारिक उत्पादनमा आधारित मूल्यशृङ्खलाको विकास गरिने छ। प्राङ्गारिक उत्पादनको लागि आवश्यक उत्पादन-सामग्रीहरूको उत्पादनको लागि कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गरिने छ। साथै निजी क्षेत्रहरूलाई उपयुक्त उत्पादन सामग्रीहरूको आयात तथा वितरण र प्राङ्गारिक उत्पादनको प्रमाणीकरण तथा विक्री-वितरण कार्यमा प्रोत्साहन गरिने छ।
- (च) कर्णाली प्रदेशलाई पूर्ण प्राङ्गारिक कृषिक्षेत्रको रूपमा विकास गर्न नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्महरू-मार्फत् हाल उत्पादन भइरहेका कृषि उपजहरूलाई निम्न ४ किसिममा वर्गीकरण गरी उत्पादन वृद्धि, प्रारम्भिक प्रशोधन, “मूल्यवान्” प्रतीक चिह्न प्रयोग गरी विक्री-वितरण कार्यमा जोड दिइने छ :
- (१) “परम्परागत कृषि उत्पादन” अर्थात् “Traditional Agriculture Product”
 - (२) “रासायनिक मल तथा विषादी प्रयोग नगरिएको उत्पादन” अर्थात् “Product without the use of chemical fertilizers and pesticides”
 - (३) “प्राङ्गारिक रूपान्तरण उत्पादन” अर्थात् “Organic in Conversion Product”
 - (४) “प्राङ्गारिक उत्पादन” अर्थात् “Organic Certified Product”^१

६. नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म प्रवर्धन कार्यक्रम लागू हुने क्षेत्र र समयावधि : (१) भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, कर्णाली प्रदेशले तयार पारेको प्राङ्गारिक कृषि क्षेत्र नक्साङ्कन-२०७७ को आधारमा यस प्रदेशका सबै १० जिल्लाहरूमा भूगोलको विविधतालाई समेटेर यो नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म प्रवर्धन कार्यक्रम आ.व. २०७६/०७९ बाट कम्तीमा ५ वर्षको लागि सञ्चालन गरिने छ।

^१ प्राङ्गारिक कृषि र प्राङ्गारिक खेतीको परिभाषा “प्राङ्गारिक कृषि मिसन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५” बाट साभार

(२) यो नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म प्रवर्धन कार्यक्रम बडा स्तरमा अर्थात् एक बडामा एक नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मको विकास गर्दै लगिने छ। तसर्थ, स्थानीय तहको कृषि शाखासँगको सहकार्यमा नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म प्रवर्धन गरिने छ।

(३) एउटा नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मलाई बढीमा ३ वर्षसम्म प्राविधिक, उत्पादन तथा प्रशोधन सामग्री, प्रशिक्षण, प्राङ्गारिक उत्पादन सामग्री तथा उपजको बेचबिखन र सूचना सम्बन्धी पारस्परिक सहयोगको व्यवस्थापनमा सञ्चालन गरिने छ।

७. नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रिया : (१) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म कार्यक्रमको समग्र जिम्मेवारी सम्बन्धित जिल्लास्थित कृषि विकास कार्यालयको हुने छ।

(२) कृषकको छनौट :

- (१) अनिवार्य रूपमा प्राङ्गारिक कृषि प्रति सकारात्मक सोच तथा झुकाव र सिक्ने प्रवृत्ति भएको ३० देखि ५५ वर्ष उमेरका कृषकहरूको छनौट गरिनुपर्छ।
- (२) छनौट गरिएको कृषक साक्षर, समाजमा मिलनसार र अरूलाई सिकाउन सक्ने हुनुपर्छ।
- (३) उक्त कृषकको कम्तीमा ५ (पाँच) रोपनी खेतीयोग्य जग्गा हुनुपर्दछ।
- (४) नमुना फार्म सञ्चालन गर्ने कृषकले नमुना फार्म स्थापनामा लाग्ने कुल खर्चको ५० प्रतिशत लागत सहभागिता गर्न ईच्छुक भएको हुनु पर्दछ।

(३) स्थान/स्थल छनौट :

- (१) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापना गर्ने जग्गामा एकीकृत कृषि अभ्यास (खेती, पशुपन्छी पालन, आदि) भइरहेको हुनुपर्छ।
- (२) छिमेकी कृषकहरू र अन्य सरोकारवालाहरू सजिलोसँग आवत-जावत गर्न सक्ने ठाउँमा नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मको जग्गा हुनुपर्दछ।
- (३) बजारसँग जोड्न सहजता हुन सक्ने स्थान नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म विकास गर्न उपयुक्त हुने छ।

(४) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मका भाग/अङ्गहरू : (१) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापनामा तपसिल-अनुसारका भागहरू हुने छन्

- (१) एकीकृत कृषि : खेती, पशुपन्छीपालन, आदिको अभ्यास।
- (२) कृषि-वनप्रणाली।

- (३) प्राङ्गारिक मल उत्पादन : गोठमलको व्यवस्थापन, गहुँत सङ्कलन, कम्पोष्ट मल, हरियो मल, झोल मल, गड्यौला मल आदि ।
- (४) पानी सङ्कलन तथा भण्डारण: मूलको पानी भण्डारण, आकाशे पानी सङ्कलन, भान्सा र सरसफाइबाट खेर जाने पानी (grey water) को सङ्कलन तथा पुनरुपयोग ।
- (५) प्राङ्गारिक विषादी : बोटबिरुवाको रोपण, संवर्धन र उपयोग ।

(२) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापनामा तयार हुने भाग/अङ्गहरूको प्राविधिक विवरण/मापदण्ड अनुसूचि ७ बमोजिम हुने छ ।

(५) छनोट प्रक्रिया : (१) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापनाको लागि प्राङ्गारिक वा अर्गानिक वर्गीकरण भएको वा पालिकाले प्राङ्गारिक कृषिप्रणाली सञ्चालन गर्ने निर्णय गरेको पालिकाहरू छनोट गरिने छ ।

(२) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म सञ्चालन गर्न छनोट भएका पालिकाहरूसँग समन्वय गरी निर्देशिकामा भएको कृषक मापदण्ड-बमोजिम कृषकहरू छनोट गरिने छ ।

(३) पालिकास्तरमा सम्भाव्य कृषकहरूको छनोटपश्चात् अनुसूचि १ बमोजिमको निवेदन र अनुसूचि २ बमोजिमको फार्म अवस्थिति विवरण भर्नुपर्ने छ ।

८. अनुगमन समितिको गठन र कार्य विवरण : (१) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मको स्थापना तथा सञ्चालनको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि कृषि विकास कार्यालयका प्रमुखको संयोजकत्वमा गठन भएको प्राङ्गारिक कृषि समन्वय समितिले गर्ने छ ।

(२) प्राङ्गारिक कृषि समन्वय समिति तपसिल अनुसारको हुने छ ।

सिनं.	पदाधिकारी/ कार्यालय	पद
१	कृषि विकास निर्देशनालय कृषि विकास कार्यालयका प्रमुख	संयोजक
२	कृषि अनुसन्धान केन्द्रका प्रमुख वा अधिकृत प्रतिनिधि	सदस्य
३	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाका प्रमुख वा प्रतिनिधि	सदस्य
४	पशुपन्छी विकास निर्देशनालय पशु अस्पताल तथा पशुसेवा कार्यालय प्रमुख	सदस्य
५	उद्योग वाणिज्य संघ प्रतिनिधि	सदस्य
६	कार्यालयको योजना शाखा प्रमुख	सदस्य
७	प्राङ्गारिक कृषि सम्पर्क व्यक्ति	सदस्य सचिव

नोट: समितिमा कृषक पाठशाल सञ्चालन भएको पालिकाका प्रमुख वा उपप्रमुख-लगायतका अन्य सरोकारवालाहरू गरी बढीमा ३ जनालाई आमन्त्रित गर्न सकिने छ ।

(३) अनुगमन समितिको कार्यविवरण देहाय बमोजिमको हुने छ :

- (१) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मको स्थापना तथा सञ्चालन गरिने क्रियाकलापहरूको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्ने।
- (२) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मको कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्रगति समीक्षा गर्ने।
- (३) अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन तयार गर्ने।

९. अनुदान रकम स्वीकृति र सम्झौता : (१) छनोट भएका कृषकहरूलाई नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापना तथा सञ्चालनका लागि कृषि विकास कार्यालयले सम्झौता गर्ने छ।

(२) कृषि विकास कार्यालयले सम्बन्धित आ.व.मा उपलब्ध बजेटको परिधिभित्र रही छनोट भएको कृषकसँग भुक्तानी प्रक्रिया र कृषकको दायित्व स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएको सम्झौता गर्नुपर्ने छ।

(३) नमुना फार्म सञ्चालन गर्ने कृषकले नमुना फार्म स्थापनामा लाग्ने कूल खर्चको ५० प्रतिशत लागत सहभागिता गर्नुपर्ने छ।

१० अनुदान प्रवाह विधि : (१) कृषकले सम्झौतामा भएको कम्तीमा ५० प्रतिशत कार्य सम्पन्न गरिसकेपछि बढीमा ५० प्रतिशत रकम अनुगमन समितिको सिफारिसमा र बाँकी ५० प्रतिशत रकम कृषकले कार्य सम्पन्न गरिसकेपछि सोझै कृषकको खातामा भुक्तानी गरिने छ।

(२) कृषकले पालना गर्नुपर्ने न्यूनतम सर्तहरू तपसिल बमोजिम हुने छन्।

- (१) कृषकले कार्ययोजना-अनुसारको क्रियाकलाप उल्लेख गरी होर्डिङ बोर्ड राख्नुपर्ने छ।
- (२) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मभित्र गरिएका कृषकलापहरूको अभिलेख दुरुस्त राख्नु पर्नेछ।
- (३) फार्मका कृषकलापहरू प्रदर्शन र सिकाइका लागि छिमेकी कृषक तथा सरोकारवालाहरूलाई खुला गरिनुपर्ने छ।
- (४) कृषकले अनुदान प्राप्त गरेको कम्तीमा ५ वर्षसम्म नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मका क्रियाकलापहरू र प्राङ्गारिक उत्पादन प्रणालीलाई निरन्तरता दिनुपर्ने छ।
- (५) प्राङ्गारिक उत्पादनको बजार क्षेत्रमा बेचबिखन गर्दा नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्मको कृषकले सो फार्मका उपजहरू ग्रेडिङ्ग र प्याकेजिङ्ग गरी अनुसूचि ६ बमोजिमको “मूल्यवान्” प्रतीक चिह्न लगाएर विक्री गर्नुपर्ने छ।

- (६) अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा खटिएका निकायको सल्लाह सुझाव नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म सञ्चालन गर्ने कृषकले अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्ने छ।
- (७) कृषकले बाली तथा पशुपन्छी बीमा र उत्पादनको बिक्री वितरण कार्य आफैले गर्नुपर्ने छ।

११. पुरस्कार तथा कारवाहीको व्यवस्था : (१) तोकिएको समयभन्दा अगाडि, तोकिएको मापदण्ड र गुणस्तर कार्य सम्पन्न गर्ने कृषक र सम्बन्धित कार्यमा संलग्न कर्मचारीलाई प्रोत्साहन स्वरूप मन्त्रालयबाट कदरपत्रसहित सार्वजनिक रूपमा पुरस्कृत गरी सम्मान गरिने छ।

(२) सम्झौता तथा कार्यतालिका बमोजिम कार्य नगर्ने कृषकलाई अनुदान रकम उपलब्ध गराइने छैन।

(३) अनुदान रकम दुरुपयोग गरेको पाईएमा प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गरी सरकारी बाँकीसरह असुल उपर गरिने छ।

(४) अनुदानप्राप्त यस्ता कृषकहरूलाई भविष्यमा सेवा सुविधा नदिने गरी कालो सूचिमा राखिने छ।

१२. प्रचलित कानून लागू हुने : (१) नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म कार्यक्रमको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा यसै प्राविधिक निर्देशिका-बमोजिम कार्यान्वयन हुने छ। यस प्राविधिक निर्देशिकामा उल्लेख नभएका विषयवस्तुहरूको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनमा उल्लेख भए-अनुसार हुने छ।

अनुसूचि-१

नमूना प्राङ्गारिक खेती कार्यक्रम सञ्चालनका लागि निवेदनको ढाँचा

मिति:/...../.....

विषय: नमूना प्राङ्गारिक खेती कार्यक्रम सञ्चालनका लागि सहभागी गराइदिनुहुन ।

श्रीमान् ज्यू,

.....

महोदय,

म जिल्ला , नपा/गापा, वडा नं. मा बस्ने कृषकले पालिकाको निर्णय अनुसार नमुना प्राङ्गारिक खेती कार्यक्रम सञ्चालन गर्न इच्छुक भएको र नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापनाका लागि लागत साझेदारी गर्न तयार भएको हुँदा रु.१० को टिकट टाँस गरी अनुसूचिमा संलग्न फारम भरी आवश्यक कागजात सहित यो निवेदन पेश गरेको छु ।

निवेदक:

दस्तखत:

नाम:

सम्पर्क मोबाइल नं.

मिति:/...../.....

संलग्न कागजातहरू

(संलग्न गरिएको छ भने मात्र तपसिलका अङ्क-अगाडिको बक्समा ✓ वा X चिन्ह लगाउनुहोस्)

- १. स्थानीय तहबाट निर्णय भएको
- २. फार्मको अवस्थिति विवरण
- ३. जग्गाको क्षेत्रफल, र स्वामित्व खुल्ने वा हकभोग खुल्ने प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि
- ४. जग्गाको नक्सा र वर्तमान अवस्था
- ५. नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म विकासको डिजाइन नक्सा
- ६. सम्बन्धित कृषकको नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापनाको उद्देश्यसहितको कार्ययोजना
- ७. आवश्यक पूर्वाधार निर्माण तथा मेसिनरी औजार खरीदका लागि कृषकले व्यहोर्नुपर्ने लागतको अंश व्यहोर्ने क्षमता तथा प्रतिबद्धता प्रमाणित गर्ने कागजपत्रहरू।

अनुसूचि-२

नमूना प्राङ्गारिक खेती कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने फार्मको अवस्थिति विवरण

१. हावापानी

प्रस्तावित जग्गा रहेको स्थान समुद्र सतहबाट कति उचाइ मिटरमा पर्दछ ?

- उच्च पर्वतीय शीतोष्ण समशीतोष्ण उप-ऊष्ण ऊष्ण

२. भू-वनावट

- गह्रा-कान्ला, भिरालो जग्गा

प्रस्तावित जग्गाको मोहोडा कुन दिशातर्फ फर्किएको छ ?

- पूर्व पश्चिम उत्तर दक्षिण

३. प्रस्तावित जग्गामा पहुँचको सुविधा

- सडक घोरेटो बाटो गोरेटो बाटो

४. बालीनाली

अन्नबालीहरू :

☐ कागुनो	उत्पादन :मुरी प्रति रोपनी	☐ उवा	उत्पादन :मुरी प्रति रोपनी
☐ लट्टे	उत्पादन :मुरी प्रति रोपनी	☐ जुनेलो	उत्पादन :मुरी प्रति रोपनी
☐ चिनो	उत्पादन :मुरी प्रति रोपनी	☐ जौ	उत्पादन :मुरी प्रति रोपनी
☐ तीते फापर	उत्पादन :मुरी प्रति रोपनी	☐ मीठे फापर	उत्पादन :मुरी प्रति रोपनी
☐ मकै	उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी	☐ गहुँ	उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
☐ धान	उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी	☐ कोदो	उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
☐ अन्य	उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी		

दलहन वाली :

- मास उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
 मसुरो उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
 सिमी उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
 अरहर उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी

तेलहन वाली :

- तोरी उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
 आलस उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी

**फलफूल
वाली :**

- स्याउ बोटको संख्या :
 सुन्तला बोटको संख्या :
 अन्य बोटको संख्या :

मसला वाली :

- अदुवा क्षेत्रफल : रोपनी

तरकारी वाली :

- घरायसी खर्चको लागि मात्र

**पशुपन्छी
पालन**

- गाई संख्या :
 बाखा संख्या :
 घोडा संख्या :
 कुखुरापालन (घरायसी खर्चको लागि)

- मस्याम उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
 चना उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
 बोडी उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
 अन्य उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी

- सस्यौँ उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी
 अन्य उत्पादन : मुरी प्रति रोपनी

- ओखर बोटको संख्या :
 कागती बोटको संख्या :

- बेसार क्षेत्रफल : रोपनी

- व्यवसायिक खेती; क्षेत्रफल : रोपनी

- भैसी संख्या :

- भेडा संख्या :

- सुँगुर/ बङ्गुर संख्या :

- व्यवसायिक कुखुरापालन

अनुसूचि—३

जग्गाको नापी वा हातले बनाएको नक्सा र विद्यमान अवस्था चित्रण

आवेदकले प्रस्तावित नमुना प्राङ्गारिक कृषि फार्म स्थापना गर्ने आफ्नो जग्गाको सकभर नापी नक्सा वा हातले रेखाङ्कन गरेको जग्गाको नक्सा बनाई तपसिलको जानकारी स्पष्ट रूपमा चित्रण गर्नुपर्ने छ :

१. घर, भान्साघर, आँगन, जुठेल्लो
२. गोठ, मलखाद तथा कम्पोष्टमल बनाउने ठाउँ
३. बाटो, गोरेटो आदि
४. पानीको स्रोत, पानी सङ्कलन तथा भण्डारणको व्यवस्था
५. सिंचाइको कुलो, थोपा सिंचाइ वा अन्य सिंचाइको व्यवस्था
६. जीवित बार
७. गह्रा कान्लाको आकार
८. बाली लगाउने जग्गा
९. तरकारी बारी
१०. फलफूल, डाले घाँस तथा अन्य रुख बोटबिरुवा
११. अन्य जानकारी

अनुसूचि-५

नमुना प्राञ्जारिक कृषि फार्म विकासको डिजाईन नक्सा

अनुसूचि-४ मा तयार गरेको नक्सामा प्रस्तावित मुख्य मुख्य तथा उपयुक्त क्रियाकलापहरू थप गरी “नमुना प्राञ्जारिक कृषि फार्म” विकासको डिजाईन नक्सा तयार गर्नुपर्ने छ।

अनुसूचि-६

प्राङ्गारिक कृषि प्रवर्धनका लागि कर्णाली प्रदेश सरकारको मूल्यवान् लोगो

अनुसूचि-७

नमुना प्राञ्जारिक कृषि फार्म स्थापनाका भाग/अङ्गहरूको प्राविधिक मापदण्ड

सि.नं.	भागहरू	न्यूनतम परिमाण	कैफियत
१	एकीकृत कृषि-प्रणाली		
	गाई वा भैंसी	१	
	गोरु	१ हल	
	भेडा/बाखा	५	
	कुखुरा/हाँस	२०	
	माछा/पोखरी		पानी सङ्कलन पोखरीलाई माछापोखरीको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
	मौरीघार	२	हावापानी र ठाउँ-अनुसार तातो ठाउँमा मेलिफेरा र चिसो ठाउँमा सेरेना जातका मौरी लोकल वा विकासे घरमा पाल्न सकिन्छ ।
२	कृषि-वनप्रणाली		ठाउँ अनुसार पाइने वनजन्य बोटबिरुवा, घाँसका बिरुवा, अन्नबाली बारीका डिल तथा कान्लामा लगाउने विधि ।
	घाँसखेती		खेतीका लागि उपयुक्त नहुने खेत-बारीका छेउ कुनामा ठाउँ-अनुसार पाइने घाँसका बीउ, बिरुवा रोप्ने ।
	खेतको कान्ला, डिल तथा आलीमा डाले घाँस		ठाउँ-अनुसार पाइने वनजन्य बोटबिरुवा, घाँसका बिरुवा, अन्नबाली बारीका डिल तथा कान्लामा लगाउने विधि ।
	फलफूल बिरुवा		ठाउँ-अनुसार फलफूलका बिरुवा, डिल तथा कान्लामा लगाउन सकिन्छ ।
	जीवित बारबन्देज		ठाउँ-अनुसार बहुअयामिक बिरुवाहरू जस्तै नीम, बकाइनो, असुरो, सिउँडी, सजिवन, ढटेलो चुत्रो, बारीका वरिपरि बारका रूपमा लगाउन सकिन्छ ।

सि.नं.	भागहरू	न्यूनतम परिमाण	कैफियत
	कोशे वाली		<p>कोशेवालीले जरामा हुने राईजोबियम ब्याक्टेरियाको सहायताले हावामा भएको नाइट्रोजन मल सञ्चय गरेर राख्न सक्छ । राम्ररी हुर्केको कोसे वालीले एक हेक्टर जमीनमा २०० के.जी. सम्म नाईट्रोजन जम्मा गर्न सक्छ । जबकि सामान्य वाली उत्पादनका लागि १०० देखि १४० के.जी. नाइट्रोजन भए प्रशस्त पुग्छ । यसरी कोशे वालीले जमीनको उर्वरा शक्ति कायम गर्न सहयोग गर्दछ ।</p> <p>कोसे वालीले कत्तिको नाईट्रोजन जम्मा गरेको छ भनी जाँचनका लागि जरामा बनेका गिर्खाहरूको संख्या हेर्नुपर्छ । गिर्खाहरू काटेर हेर्दा भित्र गाढा बैजनी रङ्ग भएमा त्यहाँ धेरै नाइट्रोजन जम्मा भएको छ भन्ने बुझिन्छ ।</p> <p>यसबाहेक कोसे वालीको बोट र पातमा पनि बढी नाइट्रोजन हुन्छ । त्यसैले कम्पोष्टमा र बस्तुको दाना घाँसमा पनि यसको प्रयोग गर्न सके मलको गुणस्तर वृद्धि हुन्छ ।</p>
३	प्राङ्गारिक मलको प्रयोग		
	सुधारिएको भकारो	१	गाई भैँसीको संख्याको आधारमा गोठ निर्माण गर्नुपर्छ । गाईको लागि ३.५ वर्गमिटर भैँसीको लागि ४ वर्गमिटर क्षेत्रफल भएको, पिसाब सजिलैसँग बग्ने गरी भिरालोपन मिलाएको, पिसाब सङ्कलनको लागि टङ्की बनाएको ।
	छाना सहितको गोठेमल संकलन	१	गोबरलाई घाम र पानीबाट बचाउन छानाको व्यवस्था भएको कम्पोष्ट खाडल बनाउनुपर्छ ।
	कम्पोष्ट खाडल	१	झारपात, स्याउला, कलिला झ्याङ्गह, जरा, डाँठ, पराल, गहुँको छवाली, भान्सा घरबाट केलाएर फालिएको वस्तु, असुरो, तितेपाती लगायत स्थानीय रूपमा उत्पादन हुने अन्य विरुवाहरू ।

सि.नं.	भागहरू	न्यूनतम परिमाण	कैफियत
	गँड्यौली मल	४ फिट चौडाइ, ३ फिट गहिरो र १२ फिट लामो प्लास्टिकका थैलामा गँड्यौला पाल्न सकिन्छ ।	मल बनाउने गँड्यौलाले १० प्रतिशत माटो र ९० प्रतिशत गोबर खान्छ भने बारीमा हुने गँड्यौलाले ९० प्रतिशत माटो र १० प्रतिशत गोबर खान्छ । तसर्थ फोइटिडा जातका गँड्यौलाहरू मल बनाउन प्रयोग गरिन्छ ।
	गहुँत सङ्कलन र उपयोग	२०० लिटरको ड्रम	एउटा गाईले एक दिनमा सरदर १३ लिटर पिसाब वा गहुँत दिन्छ। गहुँत सङ्कलन गर्ने भौँडा वा टङ्की बनाउँदा घरपालुवा जनावरहरूको संख्याका आधारमा तयार गर्नुपर्छ । The average cow produces 3.5 gal. (13.2 liters) daily.
	झोलमल तयारी र उपयोग	५०० लिटरको ड्रम	
४	पानी सङ्कलन र उपयोग		
	प्लास्टिक पोखरी	५ मि x ८ मि प्लाष्टिक	५ मि x ८ मि x १ मि प्लाष्टिक पोखरी मा ४० हजार लि. वर्षाको पानी सङ्कलन गरी सिंचाइको लागि उपयोग गर्न सकिन्छ ।
	आकाशे पानी संकलन		आकाशेपानी सङ्कलनका लागि घरको छानोमा प्लाष्टिकको पाइप जडान गरी पानी सङ्कलन पोखरीमा पानी सङ्कलन गरी आवश्यकता-अनुसार प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
	भान्सा र सरसफाइबाट खेर जाने पानी संकलन		घर नजिक १ मि लम्बाई, ५० से. मी चौडाई र ४० से. मी. गहिराई भएका प्लाष्टिक पोखरी बनाइ भान्साबाट निस्कने करिब ४० लि फोहर पानीलाई सङ्कलन गरी करेसाबारीमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

सि.नं.	भागहरू	न्यूनतम परिमाण	कैफियत
५	प्राङ्गारिक विषादी		
	प्राङ्गारिक विषादी बनाउन उपयोग गरिने स्थानीय बोटबिरुवाको रोपण		ठाउँ र हावापानी-अनुसार उपलब्ध हुने बहुउपयोगी बोटबिरुवाहरू खेत-बारीका किनारमा बारका रूपमा लगाई बार एवं विषादी बनाउन कच्चा पदार्थका रूपमा प्रयोग गर्न सकिने खालका बोटबिरुवाहरू जस्तै: नीम, बकाइनो, सिस्नु, असुरो, सिमली, हातीबार, सिउँडी, सजिवन, ढटेलो आदि रोप्न सकिन्छ ।
	प्राङ्गारिक विषादी	५०० लिटरको ड्रम	ठाउँ र हावापानी अनुसार उपलब्ध हुने तितो, टर्पो, हुने बहुउपयोगी बोटबिरुवाहरू जस्तै: नीम, बकाइनो, सिस्नु, असुरो, सिमली, हातीबार, सिउँडी, सजिवनलाई साना साना टुक्रा पारी बोरामा प्याक गरेर गाईको गहुँत भरेको ड्रम भित्र डुबाएर ३ हप्तापछि छानेर पानी मिसाई रोग कीरा लागेको बोटबिरुवामा छर्न सकिन्छ ।

सम्पर्क ठेगाना

कर्णाली प्रदेश सरकार

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

वीरेन्द्रनगर सुर्खेत

फोन नं. ०८३-५२००८२/५२०२७३/५२२५९५

Email: molmac@karnali.gov.np or molmacp6@gmail.com

Website: molmac.karnali.gov.np